

„IMAGINEA CELUILALT” ÎN VARIANTĂ EST-EUROPEANĂ: CĂLĂTORII RUȘI ȘI SPAȚIUL ROMÂNESC PÂNĂ LA 1848

Marian Stroia

Este astăzi un lucru destul de evident că imagologia nu a reprezentat, în mod sigur, unul din domeniile privilegiate ale istoriografiei noastre în perioada regimului comunist din România. Cu toate acestea, în urmă cu exact șase decenii de la momentul scrierii acestor rânduri, de la acest comandament a avut loc o excepție notabilă. În chiar anul în care se producea abdicarea forțată de la tron a suveranului țării, Mihai I, moment care este, după unele păreri, punctul inițial de demarare a regimului totalitar comunist în spațiul românesc, o lucrare cu acest profil era lăsată să apară.

Dacă în privința autorului, un erudit de reală extracție aristocratică (l-am numit pe Gheorghe Bezviconi) se mai putea face oarece obstrucție, ceea ce contribuise, în chip determinant, la facilitarea procesului de apariție editorială era, indubitabil, *subiectul*.

În plină derulare a unui proces istoric complex, desfășurat pe două paliere, care implica pe termen lung comunizarea țării, iar pe cel scurt sovietizarea și rusificarea, cercetătorul în cauză, bun cunoscător al limbii și literaturii ruse, venea cu un subiect care se plia destul de bine la imperativele cerute de noul val istoric prin care trecea atunci România¹. Propunându-și să realizeze o decentă antologie a călătoriilor (evident numai ruși), care traversaseră spațiul românesc pe parcursul a mai bine de patru secole, Bezviconi oferea, în fond, cititorului român un instrument de lucru onest, care conținea extrase (iar în unele cazuri chiar textul integral) al relațiilor de voiaj al acestor peregrini slavi între Dunăre și Carpați.

Ulterior, o bună perioadă de timp, dat fiind înăsprirea și tensionarea relațiilor politice cu marele vecin de la Răsărit, subiectul cu relațiile dintre ruși și români în epocile medievală și modernă au intrat într-un con de umbră, fiind deliberat marginalizate în istoriografia română. Cu toate acestea, în anumite instrumente de lucru științifice (bibliografii, antologii de texte etc., culegeri de documente), ele nu au putut fi omise sau ignorate. De aceea, nu trebuie să ne mire că, după 1970, le detectăm iar prezența în literatura noastră istorică.

Exemplul cel mai concludent a fost oferit de traviul neobositei cercetătoare Cornelia Bodea, care, după o muncă de o meticulozitate aproape benedictină, a publicat, în 1972, la Editura Academiei, tomul I din *Bibliografia istorică a României*. Intitulat, în subtitlu „Cadrul general. Țara și locuitorii”, lucrarea menționată conținea și un repertoriu al descrierilor de călătorii (cap. IV, consacrat călătoriilor străini în România între 1800 și 1900). În cuprinsul acestui subcapitol, defalcați pe epoci istorice, delimitate selectiv, apăreau și 14 călători ruși, de origini, pregătire și ocupații diferite.

¹ Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947.

După cum este de asemenea știut, începând cu 1968 a început și publicarea treptată a prestigioasei colecții documentare *Călători străini despre Țările Române*, având ca nucleu inițial de editori un prestigios trio de personalități științifice: Maria Holban, Maria Alexandrescu-Dersca-Bulgaru și Paul Cernovodeanu. În viziunea pe care acest colectiv istoriografic a impus-o colecției amintite, călătorii ruși apar incluși abia odată cu vol. X, p. I, deci după momentul istoric 1768.

În stadiul actual al investigației noastre, cel puțin până în prezent, pentru etapa istorică ce cuprinde intervalul medieval, până la începutul secolului al XVIII-lea, dispunem de cinci relații de voiaj aparținând unor călători ruși, de formație, ocupații și preocupări diverse. În ordinea strict cronologică a perindării lor prin spațiul românesc aceștia sunt, în ordine: Ivașco Peresvetov (1549), Trifon Korobeinikov (1593), Vasile Gagara (1637), Arsenie Suhanov (1649-1651) și starețul Leontie (1701).

Deși plasați la intervale mari de timp unul de celălalt, iar realitățile istorice ale epocilor prin care ei tranzitează diferă de la un personaj la altul, cei cinci au ca element comun caracterul succint, dar precis al informației, o viziune pronunțat religioasă asupra scopului misiunii lor și o abordare corectă, echidistantă, deși uneori simplistă și primitivă a expunerii sale.

În egală măsură extrem de interesante ne apar, în consemnările lor, împrejurările în care aceștia fac cunoștință cu liderii politici ai statelor feudale românești din perioada călătoriei lor, respectiv Petru Rareș, Aron Tiranul și Vasile Lupu. Cititorul acestor rânduri va remarca, fără îndoială, că avem de-a face numai cu domnitori ai Moldovei, lucru explicabil, deoarece călătorii amintiți nu traversează nici unul dintre ei Țara Românească, fiind preocupați de această zonă ca o etapă intermediară a îndelungilor lor voiajuri.

Slab informați și, evident, timorați de contactul cu gospodarul local, ei evită în relațiile menționate să facă evaluări comportamentale sau portrete psihofizice ale liderilor politici menționați, ceea ce face ca tabloul pe care ni-l oferă, fapt pe undeva explicabil, să fie schematic și modest. Nu este totuși lipsită de interes ambianța Curții domnești în care ei sunt primiți, ca și atitudinea relativ binevoitoare față de ei a suveranilor moldoveni. Sugestiv, din acest punct de vedere, ni se pare pasajul care urmează, extras din relatarea din 1593 a lui T. Korobeinikov, primit în audiență la Iași de către voievodul Aron Tiranul: „Am intrat călare în curte... și apoi am fost primiți de voievod în odaia sa. În odaie se află un runduc (tron – n.n.), pe care șade gospodarul valah; locul este făcut turcește ca să poată șede. În fața lui sunt puse lumânări în sfeșnice și tot în cinstea lui stă volosește un egreci (vistier – n.n.); oamenii din <această> sală stau cu capul descoperit. Îndată ce noi i-am sărutat mâna, voievodul Aron, ridicându-se, ne-a întrebat de sănătatea țarului și despre întregul lui stat. Ceea ce i-am adus noi daruri, el porunci să se puie toate înaintea lui. La orice vorbă ce se zicea despre țar, domnul se scula în picioare. Și ne-am despărțit de domn și el ne-a dat drumul cinstit și a poruncit să ni se dea hrană pentru oameni și cai. A mai poruncit vistierului să nu ni se ia vamă de la

mărfurile noastre, precum și să ni se dea pe întregul pământ al Moldovei hrisoave de trecere și însoțitori”².

Mai merită a fi menționat faptul că, în plus, relațiile amintite mai cuprind interesante și prețioase date despre starea urbanistică și edilitară a societății moldovenești medievale, tabloul descris fiind extrem de veridic și, după toate probabilitățile, cât se poate de realist.

Astfel, spre pildă, ne apare ca extrem de plastică descrierea vieții cotidiene din Iași la 1701, făcută de starețul Leontie: „În Iași, mai înainte erau clădiri frumoase, dar azi sunt multe palate pustii, iar străzile pavate cu piatră... iar curțile la Iași nu sunt înconjurare cu gard, doar numai la cel bogat, dar și la acela cu gard de nuiele. Curtea domnească e foarte frumoasă, iar palatul <domnului> este din piatră. Vinul și pâinea la Iași sunt ieftine; untul de vacă e ieftin, cel de cânepă e scump și vine din Rusia. Merele, nucile și prunele sunt strașnic de ieftine și chiar și nutrețul pentru cai este ieftin. Iar oamenii sunt primitivi și binevoitori, măcar că sunt săraci, iar când vin războaiele, se risipesc cu totul...”³.

Din secolul al XVIII-lea, cadrul geopolitic al călătoriilor se schimbă odată cu redeșteptarea apetitului hegemonic al Rusiei, în cadrul căreia lupta pentru accederea și stăpânirea litoralului nord-pontic și a liniei Dunării ocupă acum un caracter prioritar. Începută odată cu campania nereușită de la Prut a lui Petru cel Mare (1711), această tendință a căpătat concretizare prin cele trei războaie cu Poarta, care au urmat (1735-1739, 1768-1774, 1787-1792), în două din acestea Rusia fiind parteneră de coaliție cu Austria.

Urmarea firească a situației descrise mai sus, relațiile de călătorie ale acestei perioade au, în chip evident, un caracter preponderent politic și militar. În această categorie noi credem că pot fi incluse, deși au un anume profil oficial, și cele două jurnale de campanie: cel al țarului Petru I și, respectiv, cel al feldmareșalului B. P. Șeremetiev.

Primul dintre acestea are, evident, o tentă subiectivă și părtinitoare, căci pentru cititorul reavizat care l-ar fi citit în epocă, putea înțelege, de pildă, din lista de pierderi, că de fapt cei învinși erau turcii și nu armata lui Petru cel Mare și detașamentele de sprijin moldovene, cum s-a întâmplat în realitate la Stănilești, în iunie 1711⁴.

Relația de campanie a lui B. P. Șeremetiev este, în schimb, mai detaliată⁵, mai analitică și oricum mai apropiată de desfășurarea istorică reală a evenimentelor. O analiză mai pragmatică poate detecta în ea, în fond, tendința de justificare a acțiunile desfășurate de autoritățile aflate sub comanda înaltului demnitar rus. Alcătuitorul „Jurnalului” (în mod sigur supervizat și de feldmareșal), cel mai probabil secretarul personal al acestuia (rămas din păcate necunoscut) s-a străduit

² Cf. *Vtoroe putešertvije g. T. Korobeinikova*, Izd. S. Dolgom, Moskva, 1887, t. I, p. 24-25.

³ G. Bezviconi, *Călători ruși...*, p. 71-72.

⁴ *Jurnalul lui Petru I*, în *ibidem*, p. 87-100.

⁵ Cf. Constantin Șerban, *Jurnalul feldmareșalului B. P. Șeremetiev despre campania de la Prut (1711)*, în vol. *Relații româno-ruse în trecut*, București, 1957, p. 75-92.

din răspuțeri să legitimizeze și să-i dea un caracter obiectiv opririi marșului spre Sud al corpului avansat rusesc condus de Șeremetiev și a încercat, pe cât posibil, să escamoteze efectele negative ale acestei ezitări, ale cărei urmări, după cum s-a subliniat în istoriografia problemei, au condus în chip indubitabil, la dezastruoasa înfrângere de la Vadul Prutului⁶.

Odată cu a doua jumătate a secolului, voiajorii ruși pe spațiul românesc se recrutează cu precădere din rândul diplomaților și militarilor. Această apartenență este cât se poate de explicabilă, dat fiind contextul politico-diplomatic amintit de noi mai sus.

În ceea ce privește cea de-a doua categorie, cea a diplomaților de carieră, prezența acestora este cât se poate de logică după 1782, când știm că se produce instalarea primului consulat general al Rusiei în Principatele Române. Din păcate, și subliniem accentuat acest lucru, nu dispunem decât de fragmente foarte mici din corespondența primilor ocupanți ai acestui post în Țările Române, S. L. Lascariov (1782-1783) și, respectiv, Ivan Severin (1783-1796). Suntem absolut convinși că există un suficient și bogat material documentar din această categorie în arhivele din Moscova și care își așteaptă doar editorul și tălmăcitorul autorizat. Din ceea ce s-a publicat până în prezent din relatările celor doi diplomați, nu ni se oferă decât sporadice informații despre intrigile în cadrul protipendadei valahe (cazul lui Lașcarev) și ceva mai bogate în cazul lui Ivan Severin. Așa cum sublinia editoarea sa (M. Holban), când „acesta revine la Iași (1792 - n.n.), rapoartele sale sunt mult mai impersonale. Se întâlnesc, mai ales, tabele comerciale, arătând felul produselor expediate pentru export, precum și cantitățile ce trebuiau predate unor *personae gratae* din Moldova și o mare mulțime de note informative, datorate în majoritate unor agenți plătiți ce nu știau măcar rusește, deoarece erau scrise într-o franceză aproximativă de niște poloni care erau în slujba lui Severin”⁷.

Din păcate, și aceasta o spunem cu regret, din corespondența se pare atât de bogată și interesantă a lui S. Lașcariov, până în prezent nu s-au publicat, în românește, decât două rapoarte și acestea foarte mici ca dimensiuni⁸. Ca atare, în edițiile viitoare ale *Călătorilor străini*, acest aspect va trebui neapărat completat.

Din a doua categorie, a militarilor <ruși> ce ne-au traversat teritoriul în perioada menționată, au făcut parte, între alții, Ivan Vasilievici Korostovțev (1769-1770), Nikolai V. Repnin (1775), Alexandre de Langeron (1790), F. V. Rostopcin (1791), Mihail I. Kutuzov (1790-1791) și Heinrich von Reiners (1793).

Dacă la marea majoritate a celor menționați mai sus relatările privesc preponderent operațiunile militare și, eventual, raporturile cu populația autohtonă, în schimb la doi dintre aceștia situația se schimbă. Nikolai Repnin și Heinrich von

⁶ Vezi în acest sens, Alexandru Boldur, *Expediția de la Prut din 1711*, în „Studii și cercetări istorice”, vol. II (XIX), 1946, p. 52-55. Vezi și mai recent studiul nostru, *Prima confruntare ruso-turcă pentru supremația la Dunărea de Jos la începutul secolului al XVIII-lea: campania de la Prut*, în „Revista istorică”, s.n., tom XV, 2004, nr. 1-2, p. 41-62.

⁷ Cf. Maria Holban, *Introducere la Călători străini despre Țările Române*, vol. X, p. I, Volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu (red. responsabil), București, 2000, p. 15.

⁸ *Ibidem*, p. 550-552.

Reiners sunt într-adevăr și ei tot militari, dar calitatea pe care o au, în momente diferite, e: ei fac parte din soliile oficiale trimise de Rusia la Poartă pentru ratificarea tratatelor de pace. Cu această ocazie, călătorii amintiți traversează nu numai Moldova, dar și teritoriul Țării Românești. Dacă la Repnin relația este oarecum strict tehnică și ne dă numai cronologia alaiului oficial și elemente de protocol și procedură, la Reiners, care a avut și un grad mai mic și mai mult timp la dispoziție, relatarea este mult mai variată și mai amănunțită, oferindu-ne un veritabil tablou al vieții cotidiene în societatea moldo-munteană la finele secolului XVIII. Iată cum îi apare, spre pildă, acestuia capitala Moldovei la 1793: „Iași, capitala Moldovei, așezat... pe malul stâng al râului Bahlui, este o localitate destul de considerabilă, într-o regiune fermecătoare, are un mitropolit, 40 de mănăstiri, vreo 1800 de case și cam vreo 14 000 de locuitori. Ulițele nu sunt prea largi. Aproape toate au dughene pe amândouă laturile. Cea mai mare parte sunt podite cu bârne înguste sau cu scânduri, așa că pe vreme frumoasă se merge foarte plăcut, ușor. Dar cum orașul este așezat într-o adâncitură, aproape chiar într-o mlaștină, după cea mai mică ploaie ulițele devin grozav de noroioase. Dacă plouă tare, scândurile sunt ridicate de ape și plutesc în toate părțile pe ulițe.

În Iași se găsesc mai multe case mari din piatră; toate au însă ceva caracteristic în arhitectura lor. Împărțirea lor lăuntrică se potrivește climei calde și la fiecare casă streșina acoperișului depășește peretele cu mai multe picioare și apără camerele de pătrunderea razelor soarelui. Ulița lungă a Podului Roșu trece o parte peste râul Bahlui, care, după cum s-a amintit mai sus, străbate orașul”⁹.

La 9 august 1793, ambasada condusă de M. I. Kutuzov și suita acestuia ajung la București, unde întreaga solie rămâne mai bine de două săptămâni. Acesta îi oferă ofițerului amintit ocazia de a oferi o privire comparativă asupra celei de-a doua capitale românești: „Cu toată căldura mare din cele aproape paisprezece zile cât am stat aici totuși aproape în fiecare dimineață, îndată după răsăritul soarelui și seara, când începea să se răcorească, plecam la plimbare prin oraș și împrejurimi. Ca să mă orientez mai bine, m-am urcat în mai multe turnuri din oraș și m-am desfătat cu priveliștea minunată a <Bucureștiului>, foarte întins, care, de sus de pe înălțimi, seamănă mai mult cu un sat mare, frumos clădit, așezat într-o pădure și împetrișat cu grădini și câmpuri mici decât cu capitala unui principe și reședința unei provincii.

... Deși este mult mai mare decât orașul Iași, nu este atât de frumos construit. Stilul caselor mari boierești de aici, precum și arhitectura lor nu sunt atât de nobile ca ale locuințelor boierești din capitala Moldovei. Însuși interiorul palatului locuit aici de ambasador nu-i atât de spațios și de frumos ca cel în care a locuit la Iași. Totuși aici sunt mai multe case din piatră decât acolo și mai multe biserici zidite în stil gotic. Se găsesc aici douăzeci de mănăstiri grecești, care sunt ocupate de călugării de la Muntele Athos. În București se află un fel de universitate, în care, în afară de limba română, se predă și religia”¹⁰.

⁹ *Ibidem*, vol. X, p. a II-a, București, 2001, p. 1154.

¹⁰ H. Von Reimers, *Scrisoarea a XI-a*, în *ibidem*, p. 1167.

Perioada care a urmat, respectiv prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a dovedit a fi, din punctul de vedere al succedării evenimentelor istorice, deosebit de complexă. În cuprinsul acesteia s-au desfășurat două conflagrații militare (e vorba de războaiele ruso-turce din 1806-1812 și, respectiv, 1828-1829) a avut loc o perioadă de șase ani de ocupație străină (rusească), în cursul căreia s-au promulgat și pus în aplicare cele două Regulamente Organice și la capătul ei s-a înscris revoluția de la 1848, cu consecințele istorice știute.

Nu-i mai puțin adevărat că acum asupra acestui proces intervine alt tip de factori: astfel, intervalele de pace sunt mult mai mari, are loc un proces de liberalizare a pieței economice, iar interesul din partea reprezentanților societății ruse pentru spațiul românesc este acum crescut.

Ca atare, în chip firesc, numărul călătorilor ruși crește acum, comparativ cu epocile anterioare. Pe parcursul a patru decenii, principatele românești sunt vizitate și traversate de circa 22 de personaje din societatea rusă (avem aici în vedere pe cei care au lăsat urme *scrise* ale trecerii lor).

În primele două decenii, cu o singură excepție notabilă, dat fiind și contextul social-politic specific, rușii care tranzitează teritoriul provin din rândul militarilor, cu deosebire al celor care au avut funcții importante, mergând până la cea de comandanți supremi ai armatei ruse din Principate. Includem aici pe Alexandre de Langeron (1806–1812), Pavel Vasilievici Ciceagov (1812), Mihail Ilarionovici Kutuzov (1808-1812), Pavel Gavrilovici Divov (1808), Dimitri Bantâș-Kamenski (1808).

Ultimii doi, cu funcții inferioare în aparatul militar țarist, sunt interesați în măsura în care relatările lor ne oferă prețioase date statistice și economice asupra Principatelor (cazul lui Divov) sau plastice impresii asupra vieții cotidiene, stării de spirit sau căilor de comunicații (cazul lui Bantâș-Kamenski). Dar, incontestabil, informațiile cele mai valoroase ne parvin de la cei trei conducători militari superiori amintiți, de la care ne-a rămas un bogat material. Căci mărturiile lăsate de Langeron, Kutuzov și Ciceagov ne oferă o imagine inconfundabilă a situației dramatice a Moldovei și Țării Românești, devenite timp de șase ani câmpuri de război, a căror viață economică este pulverizată și dată peste cap și ale căror resurse sunt stoarse și supte pentru nevoile armatei de ocupație. Viața cotidiană a oamenilor obișnuiți este, în chip firesc, bulversată, iar singurii care, cât de cât, pot manifesta o atitudine mai relaxată sunt reprezentanții de ambele sexe ale protipendadei locale, pentru care ocupația rusă este doar prilej de baluri și petreceri.

Ne raliem, ca atare, la modul în care, la timpul potrivit, Georgeta Penelea, referindu-se la Ciceagov și Langeron, comenta: „Relatările celor doi ofițeri ruși, îmbinare de prezentare onestă a unor realități contradictorii și de subiectivism generat de însăși condiția lor, constituie documente de indiscutabil interes pentru înțelegerea celor șase ani de istorie românească. Animați de spirit justițiar, atât generalul A. de Langeron, cât și amiralul Ciceagov nu ezită să dezvăluie carențele serioase din organizarea armatei țariste. Confrunțați cu administrația pământească și cu practicile ei, cei doi ajung la aceeași concluzie: corupția care o mână a favorizat instalarea stării de nesiguranță, anarhie și abuz, proprie unui teritoriu ocupat.

Cumularea acestor factori s-a răsfrânt în chip negativ asupra dezvoltării societății noastre, constituind un moment de criză în istoria țărilor române”¹¹.

Odată războiul încheiat și ultimii fanarioți reveniți pe tronurile de la Iași și București, excepția de care vorbeam este reprezentată de Ignari Iakovenko, funcționar la consulatul rus din București și rezident multă vreme în principate. *Nineșnee sostoianie kniajestv Moldavii i Volahii (Starea actuală a principatelor Moldova și Țara Românească)*¹², opera fundamentală a călătorului amintit, ne oferă, cu un an înaintea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, una din cele mai complexe și meticuloase descrieri ale vieții economice, politice și sociale ale celor două state românești de la Dunăre. Din lucrarea lui Iakovenko transpare cu claritate cititorului contemporan birocrăția stufoasă și împovărătoare, sistemul anacronic al conducerii politice, bazat pe corupție, servilism și venalitate, starea precară a economiei, a căilor de comunicații, a vieții de fiecare zi.

Între 1826 și 1834, perioadă caracterizată de război, apoi de ocupația militară și în cursul căreia pe teritoriul românesc a bătut o mare epidemie de ciumă (1828-1829) și apoi una de holeră, călătorii ruși care ne traversează teritoriul provin, în chip firesc, din rândul militarilor, protagoniști ai operațiilor militare din epocă. Între aceștia pot fi menționați: P. H. Garabbe, Frederik Nyberg, Gustav Adolf Ramsay, F. Rosenstrom, Alexandr Ivanovici Mihailovski-Danilevski ș.a. Mărturiile lor sunt legate adeseori de desfășurarea operațiilor militare, de starea devastată a orașelor și satelor pe care le traversează și, în genere, au o tentă critică față de starea edilitară și de gradul de confort și igienă urbană oferit de cele două capitale românești. Totuși, ei nu pot fi acuzați de lipsă de obiectivitate. În finalul relatării sale, spre pildă, Mihailovski-Danilevski consemnează, cu nedisimulată surpriză, prezența unei librării, în București, dotată cu un bogat sortiment livresc: „O adevărată bucurie a fost pentru mine deschiderea unei librării, unde am găsit multe din lucrările interzise în Rusia ca *Mémoires de Michael Oginski*, *Las Cases*, *Mémorial de Sainte Hélène*, *Mémoire d'un homme d'Etat* și altele. Văzându-mă printre cărți, am început parcă să respir un aer cunoscut. Părea că m-am strămutat în Europa, deoarece două săptămâni călătorisem prin stepele Basarabiei, Moldovei și Țării Românești și, văzând peste tot lipsa de cultură și de igienă, mă socoteam în afară de Europa”¹³.

Alții dintre ei, precum ofițerul de origine poloneză, F. Tarnow, sunt martori la fenomene naturale neobișnuite. Aflat la Craiova, autorul relației amintite mai sus

¹¹ Cf. Georgeta Penelea, *Țările Române în timpul războiului din 1806–1812 văzute de ofițerii superiori ruși A. de Langeron și P. V. Ciceagov*, în „Revista de istorie”, t. 41, 1988, nr. 7, p. 680.

¹² Textul complet al lucrării lui Iakovenko, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. Serie nouă, vol. I (1801–1821)*. Volum îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia (secretar de volum). Redactor responsabil Paul Cernovodeanu, București, 2004, p. 817–906.

¹³ *Ibidem*, serie nouă, vol. II. Coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă. Autori: Paul Cernovodeanu, Cristina Feneșan, Georgeta Filitti, Adriana Gheorghe, Adrian-Silvan Ionescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, București, Edit. Academiei, 2005, p. 410.

ne oferă o succintă, dar plastică descriere a cutremurului de pământ petrecut la... 1829: „1829. Între timp nervii noștri au fost încercați încă o dată. Un puternic cutremur a avut loc în principate (...) Aceasta s-a petrecut la miezul nopții și a durat circa trei minute (...) Cutremurul nu a provocat mari pagube în Craiova, ci s-au prăbușit doar câteva case”¹⁴.

Pentru aceeași etapă istorică, enumerarea ar părea incompletă dacă nu am menționa și contribuția de la 1831 a lui Stepan Dobronvarov, fost medic-șef al tuturor spitalelor provizorii din Principate și Bulgaria pe perioada războiului. Pe lângă datele, devenite deja clasice privind instituțiile, structura administrativă și modul de trai al românilor, *Descrierea...* acestuia ne furnizează și o cuprinzătoare imagine a stării de sănătate a populației, a maladiilor, și, în general, a întregului sistem sanitar din epocă¹⁵.

În perioada domniilor regulamentare (1834-1848), epocă de intense și profunde prefaceri în societatea noastră, teritoriul românesc este vizitat, în chip surprinzător, de un număr mai redus de călători ruși: până în prezent sunt depistați doar șase, din care doi sunt deja editați, iar ceilalți patru își așteaptă, în curând, publicarea.

Din rândul acestora se detașează, prin călătoria întreprinsă la 1837, călătorul rus de origine aristocratică Anatoli Demidov¹⁶. Bogatul industriaș rus, stabilit în Franța, s-a plasat, dintr-un impuls sincer și spontan, fără a-l obliga nimic la aceasta, pe poziția sublinierii și recunoașterii originii daco-romane a poporului nostru, a continuității noastre în spațiul carpato-danubian. Lucrarea acestuia, apărută în anul următor la Paris, a reprezentat, după autorizata apreciere a lui Nicolae Iorga, „unul din cele mai bogate izvoare cu privire la epoca regulamentară în Principate”¹⁷. Pe ansamblu, tonul călătorului rus de la 1837 este unul de simpatie și reală înțelegere pentru situația poporului român, a cărui poziție geo-politică, aflată la confluența de interese a marilor imperii vecine, i-a adus, nu de puține ori, numeroase avataruri și sacrificii.

Dintre călătorii ruși ai epocii regulamentare doi sunt prelați. Ca atare, Partenie, la 1837, cât și Porfirie Uspenski nouă ani mai târziu sunt preocupați de viața religioasă în ansamblu, de viața monahală în mănăstiri din Moldova, de profilul mitropoliților (cazul celui dintâi). La rândul său, ieromonahul Uspenski ne oferă un variat și plastic tablou al situației bisericilor din București și al nivelului intelectual și confesional al clerului din Țara Românească cu doi ani înaintea revoluției de la 1848.

Enumerarea noastră se încheie, în chip firesc, dat fiind limitele cronologice pe care ni le-am propus, cu ultimii trei călători (depistați până în prezent) care aparțin epocii de la 1848: Ivan Vasilievici Botianov, Alexandr Osipovici Duhamel și Carol Kotzebue, de origini, funcții și formații diverse.

¹⁴ Cf. *Vospominania russkogo ofitsera*. Izd. S. I. A. Makarovâm, Moskva, 2002, Izd. Indrik, p. 212.

¹⁵ Textul complet al lui Dobronvarov, în *Călători străini...*, III (1831–1840), București, 2006, p. 27-50.

¹⁶ Textul, tradus în limba română, al călătoriei acestuia în Principate, în *Călători străini*, t. III..., București, 2006, p. 600–681.

¹⁷ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, București, 1922, p. 210.

Cel dintâi, ofițer de carieră, cu gradul de colonel, a îndeplinit o misiune de informare în Principate în intervalul iulie – decembrie 1847, în urma căreia a întocmit un interesant memoriu¹⁸. Așa cum a subliniat, în 2005, Paul Cernovodeanu, „memoriul redactat de Botianov face unele considerații generale privitoare la geografia fizică a Țării Românești, a populației sale și unele precizări asupra limbii și literaturii române. Se enumeră apoi, pe scurt, principalele orașe ale principatului muntean, cu vădită insistență asupra Bucureștilor. Urmează apoi descrierea cadrului general al Moldovei, cu amănunte asupra orașului Iași. Apoi înserează generalități privitoare la societatea românească, regimul legislativ, modul de guvernare al Principatelor, organizarea milițiilor naționale și situația comparată a județelor din Principate, în tabele statistice, cu elemente privind cultura agrară, clasele sociale, sistemul fiscal ș.a. Se ocupă și de instituțiile publice din Moldova și Țara Românească și redă bugetul principatului muntean pe 1842”¹⁹.

Penultimul personaj al periplului nostru imagologic este generalul de infanterie Alexandr Osipovici Duhamel, trimis extraordinar al autorităților ruse în Principate în anul revoluționar 1848. Adânc preocupat în menținerea stării de lucruri instaurată de regulamente și de consolidarea protectoratului Rusiei în spațiul românesc, autorul privește cu ostilitate și înfățișează într-o lumină defavorabilă desfășurările revoluționare în Principate, împotriva cărora, de altfel, dat fiind și funcția pe care o deținea, a intervenit cu toată energia și forța represiei armate.

Un interesant act, rămas de la el, pe lângă memoriile privitoare la evenimente, îl constituie lista arestațiilor de la 1848, impresionantă mărturie cu caracter de sociologie istorică privind compoziția socială a participanților la revoluție²⁰.

În fine, ultimul martor al seriei este consulul general al Rusiei la București, Carol Kotzebue, frate cu cunoscutul scriitor și dramaturg Wilhelm de Kotzebue. Mărturiile sale, păstrate sub forma corespondenței diplomatice cu superiorii săi ne înfățișează atât tabloul sugestiv al vieții politice premergătoare evenimentelor insurecționale, dar, în egală măsură, transformările petrecute în structura și înfățișarea celor două capitale românești în circa două decenii. Iată, spre pildă, cum vede el capitala munteană la 21 mai 1848: „Am profitat de primele două săptămâni petrecute la București pentru a parcurge orașul în toate sensurile și trebuie să admit că, comparativ cu prima mea ședere, orașul este schimbat în ceea ce privește înfățișarea sa. Pe locul unor case căzute pradă incendiilor s-au construit altele, mai noi și mai frumoase. Au apărut fântâni <arteziene> alimentate de o mașină cu aburi. E adevărat că ele se găsesc pe o singură stradă <centrală>, dar există intenția

¹⁸ Memoriul lui I. V. Botianov urmează să apară în volumul IV al seriei noi a colecției *Călători străini despre Țările Române în secolul XIX*.

¹⁹ Paul Cernovodeanu, *Introducere, la Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 2005, p. 18–19.

²⁰ Vezi în acest sens M. Stroia, *48-ul românesc și acțiunea represivă a Rusiei. Completări documentare*, în „Revista istorică”, tom XIII, 2002, nr. 3–4, p. 215–222.

de a construi și altele în toate părțile orașului. A apărut o foarte frumoasă grădină publică, situată la porțile orașului și căreia i s-a dat numele de grădina Kisseleff²¹.

În fine, o foarte frumoasă cazarmă, care tocmai a fost construită pentru cavalerie; iată, așadar, înfrumusețările cele mai remarcabile pe care le pot semnala. Adaug că, în același timp, în țară se lucrează la o rețea de șosele care, odată terminate, vor lega principalele puncte ale Olteniei și Munteniei între ele. Aceste lucrări se vor realiza în timp, căci diferitele tronsoane de drumuri publice, redate acum circulației, nu depășesc în total 11 verste. În schimb, ele sunt bine făcute și durabile, căci potcoavele de fier incluse între piatra de râu, de care s-au folosit aici pentru realizarea șoselelor, sunt preferabile pietrelor sfărâmate, care se utilizează la noi”²².

Această relatare ne arată spiritul obiectiv și echidistant în care călătorii ruși de la mijlocul secolului XIX iau act și descriu transformările edilitare și, în general, procesul de modernizare a societății românești a timpului. Și astfel, „ imaginea celui alt”, oferită de cei 32 de puteseștveniki (călători) de-a lungul a mai bine de patru secole, ne permite o inegală, dar fascinantă călătorie înapoi, în timpul nostru istoric. Cu plusuri sau cu minusuri, obiectiv sau subiectiv, avem o felie din întregul mozaic social, politic și edilitar. De aceea, credem că putem, în final, conchide cu sinceră îndreptățire că această „carte rusă de călătorie” îngăduie totuși cititorului de azi o inserție obiectivă și realistă în clivajul complex al societății românești medievale și moderne.

„L’IMAGE DE L’AUTRE” – EN VARIANTE EST-EUROPÉENNE. LES VOYAGEURS RUSSES ET L’ESPACE ROUMAIN JUSQU’À 1848

- Résumé -

Bien qu’elles offrent une image partielle et souvent subjective sur l’espace et la société qu’elles parcourent, les relations de voyage constituent encore une source historique importante sur les relations historiques concernant l’évolution du peuple roumain.

L’étude se propose de présenter, évidemment d’une manière succincte et synthétique, la contribution apportée à l’image décrite ci-dessous par les voyageurs (russes en tant qu’origine et citoyenneté) qui ont traversé le territoire de la Moldavie et des Pays Roumains dans un intervalle historique large, de 1519 à 1848.

Etant donné la complexité et la durée longue de l’intervalle chronologique mentionné, se dégage d’une manière normale l’idée que le panorama narratif réalisé ne peut pas offrir une image complète de la société roumaine. Malgré tout

²¹ Este vorba de actualul parc Herăstrău (n.n.).

²² Cf. K. Kotzebue către K. Nesselrode, București, 21 mai 1848, în Ion Varta, *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Documente inedite din arhivele rusești*, Chișinău, 1998, p. 103.

ça, certains domaines deviennent plus claires et nos informations plus riches, conséquence des notes fournies par ceux-ci. Ce spectre informationnel commence par les portraits individuels de certains vétérans des principautés, leur vie à la cour princière, le protocole d'Etat.

On présent aussi des aspects concernant les voies de communication, la vie quotidienne, la structure urbaine, les maladies et les épidémies, les aspects matrimoniaux.

Au moment où on a élaboré la présente recherche, les investigations ont reposé sur les informations fournies par 32 voyageurs russes, y venus dans des périodes différentes, d'origines et formations diverses, commençant par Zosima, en 1519 et finissant par le général d'infanterie A. O. Duhamel, en 1848. On n'exclut pas que de nouvelles recherches documentaires croisse ce chiffre. Malgré le caractère fragmentaire de leurs informations, „le livre russe de voyage” permet pourtant aux lecteurs d'aujourd'hui une insertion objective et réaliste dans le clivage complexe de la société roumaine médiévale et moderne.